

Interpretace statistiky je oříškem v každé době

„Ne každý se odváží říkat něco negativního v době, kdy se vývoj ukazatelů ještě pořád jeví jako pozitivní,“ říká v rozhovoru Eduard Souček, první polistopadový předseda Českého statistického úřadu.

Při přípravě na rozhovor mne zaujala některá fakta, která jste definoval v roce 1989 jako výzvy pro statistický úřad. Co bylo v tomto období pro vás nejtěžší a jaké to vůbec bylo přijít z pozice akademického pracovníka a šéfovat statistikům?

Já jsem tuto funkci nijak nevyhledával. Dostal jsem se k ní v podstatě tak, že se na mě obrátilo Občanské fórum Českého statistického úřadu jako na jednoho z kandidátů. V té době jsem byl vedoucí katedry a proděkan (na VŠE - pozn. redakce) a ve škole mi nic nescházelo. Rozhodoval jsem se tenkrát dost obtížně. Ulehčil mi to fakt, že jsem nejméně 10 let aktivně spolupracoval se statistickým úřadem na různých projektech a metodikách. Znal jsem také z odborného hlediska řadu lidí, což mi usnadňovalo situaci. Tenkrát jsem přicházel do úřadu s určitou představou jak o jeho chodu, tak o lidech, se kterými mohu počítat. Nemyslím si, že by úřad byl v té době nějak špatně odborně vybaven. Statistika stála vždy trochu mimo politiku, protože celá řada statistických činností se politikou nedá ovlivnit. Je to zkrátka sběr dat a jejich zpracování.

V čem byla socialistická statistika jiná? Jak se vám podařilo reformovat práci úřadu tak, aby reflektoval změny ve společnosti?

Byla trochu jinak orientovaná. Statistika byla zaměřena na informace pro potřeby centrálního plánování. Řada informačních toků se následně ukázala být zbytečných a naopak spousta věcí scházela. Nicméně ty první roky harmonizace s evropskými standardy nebyly nějak dramatické. Probíhalo to relativně plynule. Největším problémem tohoto prvního období byl asi rozpad souboru zpravodajských jednotek. Řada podniků prostě zanikla, spousta z nich a různá generální ředitelství se rozdělila a rozdrobila na samostatné jednotky, vznikaly tisíce nových firem a živností. Zejména v takových odvětvích jako byl obchod, to bylo naprosto nepřehledné. To byla opravdu skutečně velká komplikace, kterou jsme museli řešit.

Co vám pomohlo tyto náročné situace zvládnout?

Tady bych především ocenil, že statistika byla pro sběr dat dobře vybavena regionálně. Měla okresní a krajská pracoviště a bez jejich spolupráce by tehdy vůbec nefungovala. V regionech měli blízko ke statistickým jednotkám, měli s nimi kontakty, věděli, co se kde děje. Tenkrát byl hlavní problém, že registr organizací, který je nezbytný pro úspěšné zvládnutí každého statistického zjišťování, fungoval jen velice orientačně. Naráželi jsme na problémy srovnatelnosti. Při vyhodnocování některých trendů bylo často obtížné odhadnout, nakolik jsou ovlivněny tím, že se soubory

radikálně proměnily. Takže, kdybych charakterizoval svůj vstup do statistického úřadu, nemyslím si, že by bylo tenkrát třeba něco v obsahu činnosti radikálně transformovat, a také metodická řešení většiny úsekových statistik, na nichž stojí statistická činnost, byla velmi blízká k postupům, které jsou používány statistickými úřady na západě.

Statistika je tedy z vašeho pohledu jen jedna?

Ano. Problém může být jedině v prioritách. Od předlistopadové statistiky se očekávalo, že především poskytne informační servis pro centrální řízení. Podílela se samozřejmě na interpretaci, ale ne tak, že by dodávala nějaká upravená data, ale že dělala pod tlakem z politické sféry účelové selekce dat v tom smyslu, že do prezentovaných dat se nepoužilo především to, co se nehodilo pro pozitivní hodnocení ekonomického vývoje. Tedy v interpretaci se nepostupovalo korektně.

A jak jsme na tom nyní?

Ona je interpretace vůbec takový oříšek, který postihuje i dnešní dobu. Připomeňme si např. makroekonomická hodnocení let 2008 a 2009, zejména to, jak se ekonomové velmi lišili v názoru na to, v jaké míře a zda vůbec hospodářská krize postihne Českou republiku, a pak se zase rozcházel v názoru, zda krize již odezněla. Přitom všichni pracovali se

stejnými informačními zdroji. Rozdíl v odhadu tempa ekonomického vývoje byl v řádu až šesti procentních bodů.

Jak jste se na tyto jevy díval jako statistik? Jak je možné, že při sledování takového množství indikátorů a ukazatelů se ekonomové tak zásadně odchylojí při hodnocení? Může vůbec statistika na něco takového upozornit?

Asi může, ale problém je, že pokud se pracuje jen se základními standardními makroekonomickými indikátory, pak musíme počítat s tím, že ty vypovídají neřekl bych o hluboké minulosti, ale přece jen o minulosti. To znamená, že zaznamenávají skutečnosti, které již nemusí být konzistentní s aktuálním stavem ekonomiky. Proto se v řadě států souběžně s tradičními makroekonomickými daty sleduje a vyhodnocuje skupina tzv. leading indikators – předstihových ukazatelů. To jsou ukazatele, které svým chováním reagují na symptomy budoucích změn, například na všeobecný pokles poptávky po některých komoditách či službách. Na sledování a vyhodnocování měsíčních časových řad předstihových ukazatelů jsou v některých státech založeny speciální barometry ekonomického vývoje. U nás je, bohužel, aplikace těchto předpovědních metod teprve v počátcích. Jednoduchým předstihovým ukazatelem, který je běžně k dispozici, je ukazatel stavební výroby. Obecně se má za to, že jakmile stavební firmy začínají pocítovat pokles poptávky, je to signál, který naznačuje, že existuje deficit finančních zdrojů a že chybí i víra v budoucí prosperitu. Dobrým jednoduchým předstihovým indikátorem může být také průběžné sledování vývoje zakázek průmyslových firem nebo počtu registrovaných aut, poptávka po akciích. Bohužel, ekonomičtí analytici často nedostatečně vnímají změny v chování těchto ukazatelů a soustřeďují se hlavně na HDP nebo nezaměstnanost, tedy ukazatele, které reagují na ekonomické zlomy s velkým zpožděním. Samozřejmě existuje i určitá psychologická bariéra. Ne každý se odváží říkat něco negativního v době, kdy se vývoj ukazatelů ještě pořád jeví jako pozitivní.

Interpretace statistických výstupů je široké téma. Někteří chtějí, abychom byli fabrika, která pouze prezentuje čísla bez jakéhokoliv komentáře, jiní zase, abychom podávali minimálně základní komentář, jak jsme k daným číslům přišli, a připojili společenský kontext. Jak by se měla statistická data z vašeho pohledu interpretovat?

Myslím, že statistika toho zveřejňuje dost. Pouze ne všechny údaje se dostanou do popředí analýzy a jsou využity ve všech souvislostech. To je obvyklé i v případech mediálních zpráv typu: tento vývoj analytici neočekávali. Problém je často v tom, že analytici mají v počítači časové řady a různé grafy, ze kterých odvozují budoucí vývoj jen podle dosavadních tendencí. Znamená to, že někdy tyto predikce vycházejí z jednoduché extrapolace, která předpokládá setrvačnost ekonomického prostředí. V neúspěchu takových prognóz je často vidět lidský faktor. To není vina těch dat.

To rozhodně ne, to ani neříkám. Já se spíše ptám, zda data předkládat s nějakými komentáři, anebo ne? Protože vy říkáte, že těch dat je hodně, a já se ptám, zda máme pomáhat v orientaci, říci, která jsou nejdůležitější?

Tento problém jsem celou tu dobu, co jsem byl na úřadě, také řešil. Má statistika vstupovat do pravidelné analytické činnosti? Stále mám názor, že pokud se nezabývá analytickou činností, pak má jen malou šanci zjistit,

nakolik jsou data, která publikuje, v pořádku a konzistentní. Například teprve při analýze vývoje zaměstnanosti ve stavebnictví se svého času zjistilo, že publikované údaje ČSÚ nejsou v souladu s jinými daty tohoto odvětví a že obsahují technickou chybu. Analytická činnost také generuje poptávku po nových informacích, tedy poptávku, která by jinak nevznikla.

Kdo tedy určuje, co se bude sledovat? Život se mění, vznikají nové potřeby, naopak jiné zase zanikají...

Určující je nikdy nekončící dialog statistiky s uživateli. Jinak je problém, že se celá řada informačních deficitů, které by měla statistika řešit, objeví, až když je trochu pozdě. Třeba teď je aktuální debata, zda máme či nemáme oproti Evropě příliš mnoho lékařů v přepočtu na 1000 obyvatel. Najednou se ukazuje, že v úhrnu za všechna zdravotnická zařízení je řada lékařů započtena duplicitně podle počtu jejich pracovních úvazků. Svého času jsem byl účastníkem jednoho projektu pro Ministerstvo vnitra ČR a řešili jsme, zda jsme schopni zjistit, kolik je úředníků. Ukazuje se, že ne, protože ve veřejné správě existuje řada pojetí pojmu úředník. Takže jednoznačnou informaci o vývoji počtu úředníků ve veřejné správě nikde v publikovaných statistikách nenajdeme.

Jak by měly vznikat takové metodiky?

Na vzniku a hlavně na unifikaci metodik samozřejmě pracují velká metodická centra, zejména Eurostat nebo Mezinárodní úřad práce. Tato centra vytvářejí a určují základní metodický aparát pro všechny hlavní oblasti statistického zjišťování. Národní úřady mají, s ohledem na národní potřeby, volnost přispůsobit si metodiku, pokud tím neohrozí mezinárodní srovnatelnost publikovaných dat. Poměrně velkou volnost ponechává Eurostat pro oblast městské a obecní statistiky. Zde je třeba respektovat potřeby hlavních uživatelů, např. regionálních orgánů veřejné správy.

Kdo by měl metodická řešení realizovat?

Vždycky jsem byl skeptický k tomu, aby se z jednoho metodického útvaru rozhodovalo, jak má vypadat každé statistické zjišťování, jaký typ zpravodajských jednotek použít a v jakém detailu zjišťovat požadované údaje. Domnívám se, že s uživateli dat a s jejich potřebami jsou v přirozenějším kontaktu reprezentanti odvětvových statistik, kteří také nesou hlavní odpovědnost za kvalitu své informační nabídky.

To znamená, aby i oni sami navrhovali, jak sledovat danou oblast...

Ano, protože prezentují analytické sestavy a všechny výstupy svých statistik podle potřeb uživatelů a jsou proto kompetentní i pro metodickou činnost. Zjišťování, zpracování a analýza - jak učíme ve škole - mohou dobře fungovat jen jako vnitřně provázaný komplex činností. Pokud tedy existuje kvalitní analytická činnost, tak se zpětně promítne do kvality metodické činnosti a odstraní to řadu problémů. Namítá se, že toto není hlavní účel statistických úřadů. Ten má předkládat data a na interpretaci zpravidla nemá dost kapacit. Vzpomínám si, že jeden čas ČSÚ spolupracoval se skupinou analytiků, kteří zpracovávali makroekonomické rozborů. Dělalí je velice kvalitně a výrazně zpětně ovlivnili prezentaci statistických dat v řadě oblastí.

Já nyní trochu tematicky odbočím. Chci se zeptat na váš názor na význam a činnost České statistické rady, jejímž jste členem. Ve svém

historickém životě měla tato rada pravomoci a kdysi dávno mohla i rozhodovat...

Statistická rada sehrává velmi pozitivní roli už proto, že je složena ze zástupců rezortních statistik, profesních sdružení, škol a dalších významných uživatelů statistiky. Střetává se tam spousta názorů, které jsou inspirativní pro činnost úřadu. Ale abych reagoval na vaši otázku, jsem přívržencem toho, aby statistická rada získala trochu více kompetencí. Tím nemyslím, že by měla určovat obsah statistického zjišťování, ten je víceméně dán a vedení úřadu jej obhájí, avšak nastávají situace, kdy statistika musí realizovat aktivity, které jsou pod vlivem mediálních kampaní nepopulární. Pak by statistická rada mohla být autoritou a garantem reprezentujícím odbornou veřejnost. Otázku řešení těchto kompetencí je třeba položit právníkům a také těm, kteří znají, jaké funkce jsou svěřeny statistickým radám v jiných státech Evropy.

Jak vidíte v této době vnímání statistiky a výstupů České statistického úřadu veřejností?

Statistika bude mít vždy problém ze získáním obliby u veřejnosti, ale může usilovat o její respekt. K tomu může přispět kvalitní publikační systém, dodržování harmonogramu hlavních makroekonomických výstupů, či důsledná ochrana získaných dat před jakýmkoliv zneužitím. Docela dobře např. působí, když veřejnost zjišťuje, že vždy desátý den po uplynutí měsíce je k dispozici aktuální informace o výši inflace. Je to určitý projev zpětné vazby mezi těmi, co poskytují údaje a úřadem, který je zpracovává a předává k obecnému využívání. Druhá věc, která nepochybně přispívá k pověsti státní statistiky, je publikování zajímavých čísel a srovnání. Jde hlavně o krátké noticky v novinách o demografickém vývoji, o příjmech a výdajích domácností, o tom, jaká jsou nejfrekventovanější jména narozených dětí (jednou za rok, pozn. red.). Populární jsou rovněž všechna regionální srovnání, protože z nich je

vidět, že statistika neslouží jen analytikům, kteří se zabývají makroekonomickými výhledy státu.

Kam si myslíte, že se bude statistika ubírat? Před jakými výzvami stojí?

Domnívám se, že statistika bude vždy čelit určité míře neochoty ze strany firem, domácností a všech dalších institucí poskytovat data. Narážíme na to již nyní. V některých šetřeních, jako jsou například výběrové šetření pracovních sil nebo statistika rodinných účtů, ale i sčítání lidu, je třeba stále více modifikovat způsoby zjišťování a hledat přívětivější přístupy k respondentům. Jde zejména o orientaci na výběrové metody a snižování frekvence sběru dat tam, kde to povaha zjišťování dovoluje. To je cesta k získání renomé vysoce kvalifikované instituce. Další krok, který statistiku čeká, je posílení informační reciprocity ve vztahu k firmám. Mám na mysli určitý typ servisu dat, která mohou firmy ze statistických zpracování potřebovat.

Máte na mysli něco konkrétního?

Ano, jde např. o tzv. konjunkturní šetření u podniků některých odvětví. Když jsme na počátku devadesátých let připravovali jeho podobu, chtěli jsme, aby fungovalo právě na principu reciprocity, to znamená, že ti, kteří nám dávají data, je od nás po zpracování ve formě odvětvových průměrů a přehledů dostanou zpět a získají tak informace, které jim umožní lépe se orientovat v jejich ekonomickém prostředí. Současné mají firmy k dispozici i časové řady odvětvových ukazatelů, aby mohly sledovat vývoj konjunkturních očekávání. Je to určitě správný krok, kterým statistika ukazuje, že má i přívětivější tvář.